

Олеся Костюк, Михайло Наснко

УДК 821.161.1 Достоевський

ДОСТОЄВСЬКИЙ ЯК КРИТЕРІЙ

Згадується не раз уже повторюване: один із героїв “Майстра й Маргарити” М. Булгакова хотів пройти в літературний клуб, а в нього вимагають... “членський квиток” письменника. Відповідь героя була вбичною: “Запитайте у Достоевського”. Отже, у 1930-х роках Достоевський сприймався вже як своєрідний критерій літературної справжності, а ще за двадцять літ перед цим у нього могли летіти критичні стріли з найрізноманітніших боків російського істеблішменту. Л. Толстой, наприклад, міг зронити сльозу в день смерті Достоевського (бо ж не вдалося з ним ні разу зустрітись!), але потім у різних варіантах повторював фразу, що все в автора “Братів Карамазових” (крім “Записок із мертвого дому”) “не то” [3, 169, 614]. Відоме також висловлювання “вождя пролетаріату” однієї шостої земної кулі Ульянова-Леніна, який 1914 року добачив у творах В. Винниченка “архіпогане наслідування архіпоганого Достоевського” [2, 434]. Але всіх їх перевершив, мабуть, один із чільників російського “срібного віку” А. Бєлий (Бугайов). Його вислів, що прозвучав 1904 р., наводимо в оригіналі, аби чогось не переінакшити: “...Окрепла во мне откровенная нота брезгливости к психологической дрызготне, к “достоевщине”; я вспомнил определение Ольги Михайловны Соловьёвой иных сторон творчества Достоевского: “Это – крест, весь обсиженный роем клопов”. Малафеев очень поддерживал во мне настроение оппозиции по отношению к “достоевщине” [1, 137]. Гай-гай! Якими нетямущими й несправедливими можуть бути сучасники щодо своїх геніїв...

Так, Достоевський – геній, і це визнає уже весь світ. Наступного року виповнюється 130 років від дня його смерті і 190 років від дня народження. Готуючись до відзначення цих майже “круглих” дат, шанувальники творчості Достоевського виконують значну підготовчу роботу (в усіх музеях письменника, наприклад, оновлюють експозиції), а організатори третього міжнародного симпозіуму “Російська словесність у світовому культурному контексті”, який відбувся в підмосковному Покровському ще у грудні 2009 р., для обговорення творчості Достоевського відвели аж три дуже представницькі секції: “Достоевський: текст і контекст”, “Поетика Достоевського” та “Достоевський і Захід”. Кажемо “представницькі” не тільки тому, що в них узяли участь (крім російських учених) фахівці різних філологічних зацікавлень із двох десятків країн ближчого й дальшого зарубіжжя, а й тому, що учасникам симпозіуму презентувалися нові книжки про Достоевського (К. Степанян. “Явление и диалог в романах Ф. М. Достоевского”; Т. Джафаров. “Характеры и идеи Достоевского”) та альбоми (Н. Ашимбаева, Б. Тихомиров. “Образы Достоевского”), а в кіосках на території Покровського можна було придбати фактично всі видання матеріалів симпозіумів і конференцій, які в останні роки відбувалися і в Росії, і за кордоном. Найбільше зацікавлення, звичайно, викликали доповіді учасників симпозіуму, які торкалися недостатньо досліджених питань творчості Достоевського. Перелік їхніх тем, мабуть, мало про що сказав би (хоч окремі з них досить веломовні: “Достоевский и Филарет: напряжение спора” Н. Ржевського зі США, “Роман “Подросток” как феноменология российской истории” С. Владів-Гловер з Австралії, “Достоевский и о Достоевском на страницах югославского журнала “Новая Европа” Е. Успенської із Сербії, “Манга и комикс по роману

“Преступление и наказание” С. Шейко з Латвії, “Загадка письма у Достоевского” з Угорщини та ін.), тому спробуємо згрупувати їх за трьома підтемами, які видаються сьогодні найактуальнішими: “Нове видання творів Ф. Достоевського”, “Увічнення пам’яті Ф. Достоевського”, “Ф. Достоевський і світова культура”.

Щодо нового багатотомного видання творів Достоевського найпалкішою виявилася дискусія, що виникла у зв’язку з повідомленням Б. Тихомирова (Петербург), який проаналізував кілька обговорюваних нині видавничих концепцій. Суть їх у відповіді на найдражливіше питання: готувати нове видання на основі наявних (оснастивши їх... примітками в радянізованих примітках), чи почати все “з чистого аркуша”? У процесі обговорення більшість погоджувалася, що треба спинятися на другому (хоча й дорожчому) варіанті, бо всякі спроби “вдосконалювати” старі видання будуть нагадувати латання примітивних радянських доріг, на місце яких давно просяться сучасні автобани.

Проблеми увічнення пам’яті Ф. Достоевського були предметом обговорення на круглому столі “Літературні музеї: реальність і перспективи”. Ішлося не тільки про власне музеї Ф. Достоевського, а й про пам’ятники письменнику, що їх, як здається, ще недостатньо і в Росії, і в зарубіжних країнах. Згадана була й Україна, бо, як зазначила науковий співробітник Новокузнецького музею Ф. Достоевського в Кемеровській області М. Шамова, Достоевев ж, звідки походить рід Ф. Достоевського, розташоване поряд з Україною. Так, до Достоевського, що дало ім’я роду Достоевських, від України можна дійти пішки (воно – на сучасній Берестейщині в Білорусі), але в самій Україні є кілька сіл і містечок, де працювали діди і прадіди класика: Клічківці, Янушпіль, Вітківці... Усе це українські подільські краї, які трохи більше п’яти років тому дослідив один із вінницьких краєзнавців і описав їх у своїй книжці “Родові гнізда Достоевських в Україні”. В одній із газет у зв’язку з виходом цієї книжки було навіть висловлене сподівання, що десь у тих “гніздах” мали б з’явитися й пам’ятні знаки на честь нашого земляка і класика світової літератури, але чи з’явилися?.. На симпозіумі, на жаль, щось певне про це нам не вдалося почути...

Третя проблема симпозіуму стосувалася зв’язків постаті Ф. Достоевського зі світовою культурою. Про неї говорили вчені з України, Білорусі, Естонії, Румунії, Сербії, Австралії, Латвії, Болгарії, Казахстану, Японії, Китаю, Іспанії, США, Німеччини, Ізраїлю та інших країн, акцентуючи переважно на мотивах і конфліктах, які вперше прозвучали в романах Ф. Достоевського і які досі залишаються актуальними як для письменників зі світовими іменами, так і для інтерпретаторів їхньої творчості (урбаністика, філософія, екранізація, історизм, метафізика, свідомість, персонажна дихотомія, неоплатонізм тощо). Меншою мірою звучали в доповідях учасників симпозіуму питання стильового, поетикального порядку, що пов’язані з особливостями типу художнього мислення Ф. Достоевського; адже він донині залишається чи не найбільшою загадкою письменника і з ним чи не найчастіше пов’язувались новаторські пошуки в літературах різних країн упродовж останнього століття. Що таке його “реалізм у вищому сенсі”, який зв’язок із ним має “магічна” чи “міфологічна” проза другої половини ХХ ст., чи такий був письменник реалістом, а чи романтиком, а чи й модерністом? Дехто, щоправда, пробував відповісти й на такі питання (Е. Димитров із Болгарії, Т. Касаткіна з Москви, В. Шмідт із Німеччини та ін.), але відповіді їхні звучали не надто гучно, щоб бути достатньо почутими. А в них чи не найбільший сенс, оскільки йдеться про найголовніше в мистецтві слова – про естетику його. Бо якщо й повертає Достоевський до себе увагу світової літератури, то насамперед цим – своєю естетикою. “Я поэт и этим интересен”, – сказав відомий класик, і йому немає чим заперечити. Деякі учасники симпозіуму ніби й зовсім про це забули й тому іноді збивалися у своїх виступах на відверто позалітературні, позаестетичні теми... Аспірантка О. Бистрова з Тернополя в доповіді “Рецепція творчості Ф. Достоевського в Україні” несподівано стала говорити про якийсь “нелад” з російською мовою в Україні, де, мовляв, дитвора так і не знає, куди поставити наголос у слові “бабушка”. Слава Богу, аудиторія залишилася абсолютно байдужою до таких “сенсацій”. Так само не дуже активно сприйнята була доповідь іще одного нашого земляка, який (у своєму,

не дуже українському дусі) шукав спільне і відмінне в “підсумкових” книжках Гоголя і Достоевського...

Наша доповідь стосувалася дотичних творчості Ф. Достоевського зі слов'янськими літературами. Відверто кажучи, вона теж була сприйнята неоднозначно. Причина тут, мабуть, у тому, що матеріалом доповіді були німецькомовні дослідження Д. Чижевського, який, ніде правди діти, у російському літературознавстві залишається досі недостає освоєним. Мова про те, що Д. Чижевський досліджував прозову спадщину Ф. Достоевського з позицій стилю і вважав його хоча й реалістом, але реалістом особливим, таким, що стояв самотньо в російській літературі. Подібні ситуації, показав Д. Чижевський у своїй “Порівняльній історії слов'янських літератур” (1968), спостерігались і в інших словянських літературах (польській, чеській чи словацькій), і тут треба рахуватися з фактами, а не вподобаннями літературознавців. Останні (найбільше соцреалістичні) намагались припнути автора “Ідіота” тільки до класичного реалізму (Г. Флідлендер), а він, будучи одним, одним крилом свого “реалізму у вищому сенсі” вже торкався (через неоромантизм) берегів модернізму. Мабуть, саме через це (та ще, очевидно, на ґрунті типово літературних ревнощів) його не міг сприйняти Л. Толстой, не кажучи вже про А. Бєлого, в якого на це, мабуть, були ще й інші (срібнозіркова недуга?) причини. Д. Чижевський в іншій своїй німецькомовній праці (“Історія російської літератури ХІХ ст. Реалізм”, 1967) не дуже активно доводив, що творчість Ф. Достоевського – переддень модернізму, однак його судження про це в багатьох випадках залишаються науково обґрунтованими й потребують до себе уважнішого ставлення як у російському, так і в українському літературознавстві. Пропонуємо читачам (у перекладі з німецької мови О. Костюк) фрагмент розділу “Достоевський” зі згаданої “Історії...”, у якому (на молекулярному, сказати б, рівні) розглянуто особливості літературної поетики й філософської діалектики письменника. Деякі думки тут (зокрема про те, чи збулися всі пророцтва Ф. Достоевського) видаються дискусійними, але вони цінні хоча б тому, що нині вперше оприлюднюються в українському перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бельй А. Проблемы творчества. – М., 1988.
2. Ленин про літературу. – К., 1970.
3. Толстой А. О литературе. – М., 1955.

Отримано 22.02.2010 р.

м.Київ

Дмитро Чижевський

ДОСТОЄВСЬКИЙ

Щоб зрозуміти композиційні і стильові особливості романів Достоевського, варто виокремити в них кілька дуже суттєвих рис. В основі його романів лежать загалом прості сюжети; розвиток їх ускладнюється лише рідкісними непростими перипетіями й ніби побічними сюжетними лініями. Кримінальні сюжети романів навряд чи здатні викликати або посилити в читача емоційне напруження, оскільки все, що відбувалося в тих сюжетах, читачеві “повідомляється” неприховано; лише в останньому зі своїх романів розгадку деяких “таємниць” Достоевський залишає на кінець оповіді. Зміст його романів має суто психологічну природу; він обов'язково містить конфлікти й протиріччя, що відбуваються між людьми з різними світоглядами; зіткнення ідей, як правило, пов'язане з конфліктами особистісного характеру. Такий “поліфонізм”